

ПАРТОКРАТИЈА И КЛИЈЕНТИЗАМ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Кључне ријечи

Партократија;
клијентизам; корупција;
Босна и Херцеговина.

Аутори

Др Владе Симовић ванредни
је професор на Факултету
политичких наука
Универзитета у Бањој Луци

Др Драшко Гајић доцент је
на Факултету политичких
наука Универзитета
у Бањој Луци

Кореспонденција

vlade.simovic@fpm.unibl.org
drasko.gajic@fpm.unibl.org

Области

Политичка теорија
Социјална политика

DOI

10.5937/politeia0-54192

Датум пријема чланка

17.10.2024.

Датум коначног
прихватања чланка
за објављивање

11.12.2024

Резиме

У великом броју држава свијета политичке партије постале су временом умјесто демократизатора олигархијски организоване скупине које институције подређују себи и интересима својих вођа, обезвређујући демократију за коју се декларативно залажу. Ова је појава изражена у транзицијским државама чија цивилна друштва и економије нису достигле развојни ниво довољан за отпор партократизацији институција и клијентистичком односу политичких субјеката и грађана. Таква је Босна и Херцеговина коју као предмета истраживања овог рада у оквиру феномена партократије анализирамо у форми студије случаја. Специфичност Босне и Херцеговине је у томе што њена национално условљена партијска сегментираност додатно појачава моћ партијских олигархија, чији лидери наступају и као националне вође. С хипотеком рата, ратног профитерства, лоше проведене приватизације, октроисаном дејтонском уставношћу и девастираним заједницама, партократија и клијентизам у Босни и Херцеговини постали су системска појава и свакодневница. Они су један од главних фактора њене нефункционалности и неразвијености, што се огледа у раду јавних институција, те дефинисању развојних и социјалних политика.

УВОД

Када су почетком деведесетих година двадесетог вијека послје пола вијека једнопартијске диктатуре владајуће структуре Савеза комуниста Босне и Херцеговине отвориле процес демократске и економске транзиције организацијом првих вишестраначких избора, очекивања су била велика. Вјеровало се да ће слободно партијско организовање с поштеним изборима искоријенити партијско запошљавање, одлучивање у име партије и за њен интерес, партијску контролу медија, партијске привилегије, друштвену остракизацију свега што није дио партијског једноумља, политичку корупцију и клијентизам. Међутим, није прошло много времена, а једнопартијску диктатуру замијенио је партократски систем национално-партијских картела. Услиједио је рат, њему посљедишно ратно профитерство, постратна неолиберална приватизација, стварање касте богатих и привилегованих, партијски умрежених, насупрот осиромашеној и обесправљеној маси. Политичке партије преко којих, како пише Роберт Ханејман „у директну интеракцију ступају широко распрострањена политичка понашања и вјеровања грађана са институцијама власти” (Најнман, 2004: 155), престале су временом обављати наведену улогу медијатора између друштва и државе. Оне су од посредника за каналисање и заступање интереса народа ка државним институцијама постали владари и власници јавних институција, а осиромашени, подијељени и обесправљени грађани њихова клијентела.

Сејмур Мартин Липсет и Џејсон М. Лејкин истичу да се у демократијама „заступање интересних група и попуњавање извршне и законодавне власти људством постиже заједничким радом

политичких странака и цивилног друштва” (Lejkin, Lipset, 2006: 74). То у Босни и Херцеговини није случај. Ригидне партијске олигархије картелизовале су политички и друштвени систем остављајући минимум аутономности. Партије су успоставиле моћне технологије добијања власти и останка на њој, снажну медијску манипулацију, механизме милионског извлачења буџетског новца у приватне руке, подређујући себи чак и правосудне институције, што је најрадикалнија фаза партократизације у Босни и Херцеговини. Ове закључке поткрепљују научни радови, аналитичка и медијска истраживања која наводимо у даљем раду. Но, прије него се упустимо у ове дијелове рада, потребно је одредити феномен партократије који је наш предмет истраживања.

У ранијим радовима писали смо о партократији одређујући је појмовно и отварајући одређена истраживачка питања: „Партократија је често кориштен појам. Међутим, он није теоријски дефинисан у мјери у којој би то захтијевало реално стање партократизације политичких система широм свијета. Из етимологије појма јасно се уочава да је ријеч о кованици. Она подразумејева два појма: партија и владавина. Њихов спој означава владавину партија. Поставља се питање шта је ту спорно? Зар грађани не дају повјерење партијама зато што сматрају исправним да у представничкој демократији мањина која добије највеће повјерење већине, тј. бирача, треба да влада у интересу оних који су им додијелили моћ и не само њих, већ грађана у цјелини? Ако је ово логика позиције партија у представничкој демократији, због чега би онда била спорна њихова владавина? Одговор је једноставан. Владавина партија није спорна, ако је у интересу грађана. Али ако је влада-

вина партија у сврху партијских олигархија или њихових „спонзора”, онда је проблематична. Посебно ако партије контролишу скоро све битније политичке и друштвене процесе, не остављајући простор за аутономно дјеловање других група и установа. Такво стање расподеле моћи је несумњиво лоше по демократију. Зато се и тај процес потпуне партијске контроле свих релевантних институција и процеса у друштвено-политичком систему назива партократија” (Simović, Matić, 2022: 191).

Радомир Нешковић у обимном истраживању феномена партократије закључује сљедеће: „Под партиократијом подразумевамо политички систем гдје је сва државна власт концентрисана у рукама владајућих партијских елита. Моћ нестаје из државних институција и прелази у партијске елите, 'држава се празни' и институције постају мјеста за легализовање претходних партијских договора, а изабрани функционери у институцијама постају гласачка машина по вољи партијских шефова” (Nešković: 2017: 349). Сличне закључке у својим научним студијама даје Суела Ибраимлари: „Главна карактеристика партократије манифестује се у контроли различитих сектора јавне управе, правосуђа, здравства, образовања и друштва. Јавне службе трпе политичке притиске. Главни критеријум за стварање каријере није професионализам већ припадност партији. Утицај странке се не завршава државном управом. Као директан резултат администрације, овај утицај се шири у секторима привреде и подстиче корупцију, те фаворизује везе са групама укљученим у организовани криминал. Још једна од карактеристика партократије је чињеница да се бирачко тијело не осјећа представљено у управљању државом” (Ibraimllari, 2017: 93).

У истраживању партократизације Босне и Херцеговине, стагнирања демократских институција и праксе Изудин Хасановић пише: „Партократија значи стање у којем политичке партије доминирају државом и колонизирају све сегменте друштва, од јавне администрације (државне управе, јавних предузећа, јавних сервиса, управних одбора), до свих установа образовања, медија, културе итд. То значи да се политичке партије понашају као патрони а индивидуе као клијенти. На тај начин, без партијске књижице готово је немогуће учешће у обављању јавних послова. У таквим условима грађани схватају да је нарушен систем вриједности и систем заслуга (меритократија), умјесто чега доминирају партијско чланство, лојалност и послушност. Значајан број чланова политичких партија нема никаквих непосредних користи, повластица и привилегија за своје чланство у партији. Многи жртвују своје слободно вријеме, понекад и своју радну снагу и новац да би спровели идеје и достигли циљеве које сматрају политички исправним. Међутим, у највећем броју случајева учлањивање у партије дешава се прорачунато, јер партије најприје свом чланству додјељују положаје и функције” (Hasanović, 2014: 132–133).

Уважавајући наведене ауторе, теоријска и практична знања о партократији и клијентизму у Босни и Херцеговини, дописујемо нашу ранију дефиницију: „Партократију посматрамо као систем односа и процеса у којима је општи интерес подређен интересу малих олигархијских скупина које воде политичке партије. У таквом систему се остварује клијентизам. Њега у Босни и Херцеговини одређујемо као социјалну умреженост грађана и њихових јавних патрона обликовану у низу коруптивних радњи. У њима грађани

према партијско-политичким моћницима исказују висок степен подаништва помажући им да остану у систему политичке и друштвене моћи и очекујући заузврат одређене привилегије, без обзира на цијену и посљедице по друштво као цјелину. Анализирајући тридесетогодишњу праксу релевантних политичких партија у Босни и Херцеговини више је него јасно колико је партократија одговарајућа одредница за карактер партијског система који успостављају. У остваривању партократије и клијентизма политичким елитама у Босни и Херцеговини одговара чињеница да је народ национално подијељен и фанатизован. Пројекцијом страха једних од других национално-партијске вође одржавају свој статус и привилегије које иду уз то. Тиме остварују контролу унутар својих нација. Захваљујући тој снази они путем страначког запошљавања, контроле медија, фабриковања информација и креирања јавних политика остварују нејероватну моћ коју је тешко угрозити. Све то чини демократију у Босни и Херцеговини формом која не одговара њеној савременој теоријској суштини. Избори у Босни и Херцеговини су постали конкурентска борба између већ привилеговане скупине позиционо-опозиционог партијског спектра уједињеног у јединствени партијски картел. И као што је мафијашким картелима највећи непријатељ функционална правна држава са добрим полицијским апаратом, тако је и партократским картелима највећи непријатељ самосвјестан и самосталан бирач. Због тога су партије годинама успостављале политички дискурс који је бираче довео у позицију њихове партократско-клијентистичке зависности од партија. Осим тога, оне су стварале атмосферу исфабрикованих сукоба и лажних представа како би одржа-

ле систем моћи и власти. Тиме се изневјеравала суштина формално успостављене демократије и либералних стандарда. У свему томе сужаван је избор и повећава на моћ постојећих елита. Резултат тога је велика изборна апстиненција у Босни и Херцеговини праћена снажном друштвеном апатијом” (Simović, 2019: 249-250).

Дефиниције и спознаје партократије и клијентизма у Босни и Херцеговини уводе нас у наредно поглавље у којем појашњавамо процес политичке и економске транзиције, ратно профитерство и успостављање системске корупције.

ПОЛИТИЧКА И ЕКОНОМСКА ТРАНЗИЦИЈА, РАТНО ПРОФИТЕРСТВО И СИСТЕМСКА КОРУПЦИЈА

Новембарска ноћ у Берлину 1989. године изгледала је обећавајуће и охрабрујуће милионима оних који су гледали рушење озлоглашеног Берлинског зида, симбола хладноратовске подјеле, тачке раздвајања демократског и тоталитарног свијета, тржишне и планске привреде. Економска добит Запада, године благостања, слободе и отворености, посебно истицане у холивудским филмовима, магнетно су привлачиле генерације одрасле у тоталитарним режимима једнопартијских диктатура. Политичка и економска транзиција доживљаване су месијански исправним, с јасном догматском приврженошћу и спремности на страдање за демократију и тржишну привреду. Временска дистанца, сумирани резултати и поражавајући закључци транзицијско одушевљење замијенили су транзицијским незнањем. Преварени и препуштени сами себи транзицијски маргиналци сабирају посљедице на згариштима неолиберализованог свијета.

Опијена надања и вјеру у квалитет-нији живот транзицијских савременика отријезнила је реалност капитализма. С урушавањем социјалистичких система западне капиталистичке елите изгубиле су снажног идеолошког противника и пријетњу за редефинисање сопствених економија. Самоувјерено прогласивши побједу либерално-капиталистичких демократија над осталим концепцијама, неолибералне елите Запада урушавале су не само транзицијске већ и своје социјалне системе, изграђиване у вишедеценијској борби њихових радника. С имидом лошег и погрешног, социјализам је губио битку. Чак су и они жељни опстанка социјалних држава и погодности по грађане које оне нуде ћутали бојећи се јавне осуде да су комуњаре.

Економска транзиција постала је у већини држава Источног блока удружена пљачка јавних ресурса иностраних и домаћих елита, компрадорски уједињених у стварање софистицираног система моћи и контроле, сакривеног иза формалне демократије и отворености. Транзицијски профитери овладали су својим државама под кринком политичке и економске транзиције, једнако као и њихови једнопартијски претходници. Измијењена је технологија владања и њен формални карактер, али и суштина односа између моћних и немоћних. Новоформиране економско-политичке касте, партократски и клијентистички измрежале су транзиционе системе не дајући им простор стварне слободе и демократије.

Кадрија Хоџић и Един Османбеговић пишу да успостављање „демократског друштва, владавине права и тржишне привреде у транзицијским земљама отежава и усложњава појава која је повезана са криминалом и која је у супротности

са темељним друштвеним и цивилизацијским принципима. Вирус корупције у тим је земљама навелико захватио јавни сектор тако да ова појава има систем(ат)ски карактер. У условима наглог напуштања претходног друштвеног система прије него су изграђене и прихваћене институције новог, настаје вакуум у коме с једне стране влада збрка моралних вриједности, а с друге бива успостављена „мјешавина политике и злочина“, у којој корупција постаје „мирнодопски злочин“, а политичари нова класа финансијских акумулатора. Морал и политика у крајњој су дихотомији, а ткиво државе и друштвених институција значајно окрњено, на чему и заснивамо тезу о урушеним друштвима. Овако изражени неуспјех у спровођењу транзиције код једног броја посткомунистичких земаља, на чијој се неизграђеној основи и отвара простор за системску корупцију, критичари приписују „наметнутој“ те „једностраној и брзој примјени економског либерализма“. Форсирањем стабилизације и краткорочних развојних ефеката, те готово искључиво квантитативне стране брзе власничке трансформације, настанак и развој капитализма у овим земљама и није могао да буде ништа друго него „брз, незрео... и проблематичан“. Он је резултат примјене неолибералног модела одрживог раста, какав је Вашингтонским консензусом инсталиран у економске политике посткомунистичких земаља. Тржишна економија, међутим, захтијева адекватне институционалне структуре, „адаптивну ефикасност“ економских субјеката и приватну својину у конкурентном миљеу, па транзиција може бити проведена једино поступно, будући да су то сложени и дуги процеси засновани на потпуно новој организацији, новим законима, промјени

понашања разних економских субјеката. То даје за право Стиглицовим анализама по којима неолиберални модел поставља упуте неокласичне теорије према којој су за функционисање тржишне привреде (у смислу Парето ефикасно-сти) једнако неопходни конкуренција и приватно власништво. Шок терапијски модел приватизације лако је изводљив, али таква приватизација не доприноси стварању тржишне привреде. „Збиља, ако се приватизација проводи на мање-више нелегитимне начине и у окружењу које не располаже неопходном институционалном инфраструктуром, то може да доведе у питање дугорочне изгледе за изградњу тржишне привреде. Што је још горе, тако створени интереси приватног власништва доприносе слабењу државе и подривању друштвеног поретка кроз корупцију и запетљавање у регулативу” (Hodžić, Osmanbegović, 2014: 51-52).

„Ортачко-пљачкашка” приватизација на локалном нивоу, како у Босни и Херцеговини, тако и у већини других транзицијских земаља била је идеална за провођење неолибералних стандарда садржаних у Вашингтонском консензусу, то јест у сету економских и политичких правила којима се дерегулише тржиште и тиме отвара „његов просперитет”, како су то наглашавали његови поборници. Већ су први ефекти овог модела економске транзиције показали да нема економског просперитета, барем не за већину народа, већ да се јавна добра дају неколицини моћних који од тога црпе максималну корист. У таквој економској неједнакости са девастираним економијама и социјалним политикама прича о демократији постала је „шарена лажа”, а економски развој излизана парола са страначких билборда. Вашингтонски консензус и неолиберални

модел транзиције заблуда су и опијат маса широм „транзицијског свијета”.

„Вашингтонски консензус” Јован Душанић оцјењује „лијепо упакованим и кодификованим програмом неоколонијализма” истичући везу свјетских олигархија с компрадорским елитама на локалном нивоу. То је погубна веза која продубљује неоколонијалну и неолибералну унификацију свијета: „За разлику од класичног колонијализма који је насилно наметан уз отпор становништва и локалних елита, на нови колонијализам грађани мирно пристају, политичке елите га призивају, а академски и медијски делатници подржавају. Штавише, власти у слабијим државама моле да буду економски потчињене, чак за то и плаћају. Власти Србије странцима за сваког новозапосленог плаћају и по 10 000 евра, а локалне власти им бесплатно уступају опремљене локације. У исто време, запослени у тим фабрикама имају месечне плате од око 150 евра. Раније су колонијализатори о свом трошку градили инфраструктуру, фабрике и градове, и иза себе (када су отерани) нешто остављали, а сада нови колонијализатори углавном само узимају и иза себе (када одлазе у уноснија подручја) остављају пустош. Сада се држава задужује да гради инфраструктуру, а кредите отплаћују сви грађани – порески обвезници” (Dušanić, 2020: 156).

Тамо гдје је постојала снажна социјална држава, те свијест о проблематичности нерегулисаног тржишта и сл. пројектовани су сукоби и ратови. Њима су државе слабљене и довођене у фазу прихватања неоколонијалне логике о којој пише Јован Душанић. То је отворило простор за партократизацију а не истинску демократизацију друштва, о чему смо писали у ранијим радовима: „Међунационални

сукоби и рат су биле кризе које су дезоријентисале и 'очистиле' некада социјално уређен простор, а 'сликари новог поретка' су могли да исписују своје политичко-економске експерименте. Политичка транзиција није створила одговарајућу форму демократије у Босни и Херцеговини. Напротив, створен је партократизован систем који ову земљу чини хибридни простором. Приватизација у трећеталасно транзицијској Босни и Херцеговини није створила економско благостање и није оснажила демократске капацитете. Напротив, олако и често 'ортакчко' претварање државне и друштвене својине у приватну, као и укидање социјалне државе, угрозили су тек успостављену демократију" (Simović, Matić, 2022).

Љубомир Зуковић, ратни министар и свједок бројних догађаја и процеса у почетним годинама економске транзиције у Републици Српској, пише: „Нова прерасподела имовине, која се, и уколико, врши мимо закона и прописа, односно њима у пркос, уз то и преконоћ, не може се дешавати без непосредне помоћи, а често и учешћа, носилаца цивилних, а понекад и војних власти. У почетку се, вероватно, све креће у знаку и по мери народне мудрости: онемо ко око меда ради, допуштено је бар толико да олиже своје медаве прсте. Невоља је, наравно, и у томе што 'мед за уста и хладна пријања', па онај ко га извесно време некажњиво лиже, ускоро изгуби сваки обзир и почне га кусати. Све ово има посебну тежину ако се збива у околностима ратовања. За вођење сваког рата, а посебно отаџбинског, најбоље одговара клима реда, рада и строгог поштовања закона, иначе се брзо може склизнути у безакоње социјалистичке револуције, или чак и горе и од тога. Ратом који се води многи настоје оправдати неред, и неред и

незакоње. А рат, срећом, неће вечно трајати: рачуни ће се, кад-тад, морати полагати" (Zuković, 1996: 67).

Рачуни, судећи са дистанце од скоро три деценије након завршетка рата, нису никада положени како је прижељкивао Љубомир Зуковић, штавише, свједоци смо процеса легализације ратног профитерства о којем Рајко Васић пише следеће: „Ради се о цијелим секторима трговине услуга или производње. Осигурање, банкарство, дифузна пекарска индустрија, транспорт, мљекарство, грађевинарство, концесионарство. Позиције које су стечене у ратним условима када је 'тржиште' било потпуно отворено и доступно свима, али нарочито онима са неком додатном, извантржишном моћи, војном, претходно капитализованом или организовано криминалном, искориштене су у рату и након рата да се удруже са легалним тржишним факторима и тако легализују. То је у настајућим демократијама и анархолибералним тржиштима донијело предности које се касније само оплођују и додатно шире. Иако је неоспорна Марксова констатација да капитал поприма особине својих власника и да нетржишно стечен капитал не може преживјети другу генерацију власника, треба имати на уму да се у овим случајевима не ради о класичном и регулисаном тржишту него о, још увијек, Систему Ремећеног Реда. То, практично, значи да легализовани ратни профитери настоје и даље на нелегалан начин стицати богатство. У томе успијевају што не би био случај у регулисаном тржишту" (Vasić, 2014: 206–207).

Букашин Павловић истиче да је настап корупције великог обима увијек потпомогнут од стране државе и политике: „Као што су стари политички писци говорили, корупција је гљива која успешно

расте у деспотској држави. Сваки ауторитарни политички поредак иде наруку и поспешује корупцију. Корупција се храни слабостима ауторитарне владавине, а одсуство норми цивилног друштва је клима која погодује њеном бујању. Друштва са високим нивоом корупције су болесна друштва” (Pavlović, 2006: 108).

У институционално несређеним друштвима, наводе Кадрија Хоџић и Един Османбеговић „корупција се највише везује за тзв. политичку корупцију, те с њом повезане малверзације и пропусте у процесу приватизације. Злоупотребе током приватизације (у литератури означене као приватизација номенклатуре или тунелисање) подсећају на најгоре облике првобитне акумулације капитала. Штавише, испреплетаност нових политичких елита и скоројевићке финансијске мафије је више него видна. Готово да нема транзицијске земље у чијој приватизацији није било појава корупције и разних облика малверзација уопће. Процес приватизације редовно је праћен већим или мањим аферама на основу чега се често извлачио закључак како је посриједи пљачка државне/друштвене имовине у корист једног уског броја људи који су, било сумњивим финансијским трансакцијама, било новом политичком подобношћу дошли у посјед знатног дијела дојучерашње државне/друштвене имовине” (Hodžić, Osmanbegović, 2014: 45-55).

У процесима личног богаћења и поновне монополизације власти успјели су, како наводимо у ранијим истраживањима, бројни политичари из ранијег система, често највећи заговорници политичко-економске транзиције: „На новац и власт нису били имуни ни многи радикални заговорници промјена изван бившег система који су успјели да добију изборе и остваре

власт. Ова пракса се дешавала пред очима изманипулисаних маса којима је умјесто идеолошких наметнут режим културних сукоба. Умјесто дихотомије рад насупрот капитала, подгријаван је низ нових сукоба који су имали културни предзнак и ишли су од националних према вјерским. Неолиберални центри моћи који су улагали ресурсе у трећеталасне промјене, сада су их умножено извлачили из тих земаља, не марећи толико за њихову демократизацију. Штавише, политички незреле власти у транзицијским земљама и са нарушеним суверенитетом нису биле пријетња новом неолибералном поретку. Корумпиране владе које се нису бојале сувереног народа, биле су добар механизам за одржавање моћи иностраних актера који су експлоатисали њихове земље. Овакав сценарио, у већој или мањој мјери, доживјеле су све транзицијске земље. Тек су у посљедњој деценији неке од њих успјеле да одреде и стабилизују своје друштвене, политичке и економске интересе. У земљама у којима је транзиција била недовољан систем за успостављање будуће контроле инострани центри моћи снажили су унутрашње центрифугалне факторе. Они су најчешће имали културно детерминисане неспоразуме и прошлост. У новим условима рађао се фанатизам који је доводио до ратова, политичке, економске и, у коначноме, друштвене девастације” (Simović, 2019: 101-102).

Анализирајући „моћ прљавог капитала” стеченог у транзицијским годинама, Рајко Васић пише: „У непосредном постратном периоду, али и у фазама развоја државе и друштва када системи пропадају а стара номенклатура задржава позиције на диригованим или лажираним изборима, посебан сој привредника и тржишних полулегалиста, креће у успон зарађујући

кроз недефинисане законске рупе, заобилазећи регуле или користећи позиције недоступне једнако свима. Стара политичка номенклатура, политичка странка или више њих, потпомаже тај сектор видећи у њему могућност јачања своје позиције и градње нових темеља за опстанак на власти. Нова привредна сорта, која дијелом посједује капитал али јој недостаје социјална потврда, у тој симбиози види отворена врата друштвене моћи и директног одлучивања у своју корист. Временом, тај сој прераста моћ номенклатуре да остане равноправна у симбиози, прераста моћ и власти и државе да своје механизме држи надређеним новом капиталу и сарадња се прекида на штету државе и друштва. Тек тада настају велики проблеми јер се добар дио капитала легализовао и постао недоступан истрагама и тужилачким овлашћењима. А стиче све већи профит и све већу моћ. Власничка вилинска коса се сплела кроз цијелу структуру државе и друштва и онемогућава политичку алтернативу. Једноставно, нема оних који су спремни и моћни да покрену тешку борбу против криминала, пошто су сви на неки начин били или су, укључени у успон нове структуре. Политичка странка је принуђена да слуша наредбе, сугестије или готове одлуке које доноси невидљива група. Те сугестије су увијене у више омота и никада нису голе криминалне одлуке испоручене власти. Власт, чак, има утисак да учествује у креирању одлука и да је то што прихвата, у ствари, неминовност и да се ради о преовлађујућем јавном мишљењу. Невидљива група се најчешће побрине да то тако и стварно изгледа. Чак и самој јавности” (Vasić, 2014: 206).

Погодност у процесу очувања партократско-клијентистичких односа, „прљавог капитала” и система „манипулативног

осљепљивања” јавности у Босни и Херцеговини је већа него у многим транзицијским земљама свијета. Разлог је у томе што је Босна и Херцеговина подијељено и постконфликтно друштво, гдје су националне линије друштвених расцјепата толико снажне и партијски укоријењене да се неријетко манипулише осјећањем заједничке припадности, али и страха. Због тога наредно поглавље посвећујемо релацији између национално-партијских блокова и партократско-клијентистичких односа у Босни и Херцеговини.

ПОДИЈЕЉЕНО ДРУШТВО, ИНОСТРАНИ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗАМ И ДЕМОКРАТСКА АПАТИЈА

У истраживањима средином прошлог вијека Морис Диверже закључује да „разна братства, феудалне везе, религиозна припадност, везе тајних друштава, често служе као основа за приступање овој или оној партији, чијем амблему се понекад приписује вредност амајлије или фатиша”, додајући да је „власт у слабо развијеним друштвима веома персонализована и да се тамо партије стварају углавном око неке личности” (Diverže, 1966: 93). Припадност скупини у тронационалној логици Босне и Херцеговине има не само национални, већ и религијско-вјерски карактер. Срби су доминантно православни народ, Бошњаци су доминантно муслиманске вјероисповијести, а Хрвати католици. Милорад Екмечић наводи да су сви били један, српски народ, а да су се из њега формирале три нације као посљедица различите религије, која је овдје дјеловала као „вододјелница нације” (Екмечић, 2007: 201). Ове три скупине имају историју братоубилачких сукоба, потпуно различите односе према Босни и Херцеговини и њеној геополитич-

кој будућности, те вриједносним оријентацијама, а посебно према прошлости.

У таквој атмосфери политичке партије су својеврсни национални покрети, о чему су писали бројни аутори, чему треба додати и наше раније радове. Од формирања првих политичких партија почетком 20. вијека па све до данас најважније странке имају снажан национално-религијски карактер. Иако једнопартијски систем Савеза комуниста Босне и Херцеговине на први поглед оповргава ову тезу, чињеница је да је он на власт дошао оружјем, а да се распао у процесу демократизације Босне и Херцеговине, управо по националним линијама расцјеп. Такав карактер партија и међупартијске интеракције омогућио је национално-партијским елитама у Босни и Херцеговини, посебно њиховим истакнутим вођама, далеко већу моћ него што би је имали у хомогеним друштвима. То је неријетко предмет злоупотребе јер национално-партијске вође под кринком националних заштитника остварују персоналну моћ којом сузбијају демократију и владавину права. Персонализацијом политике отвара се простор за самовољу, а из ње излазе клијентистички односи и партократизација друштва. Укоријењене вертикалне подјеле и хронични страх савезници су манипулативних вођа, па је често тешко раздвојити стварне национално-партијске лидере, којих несумњиво има, од оних којима је национално-партијска логика подјела у Босни и Херцеговини добар алат у технологији овладавања и очувања сопствене моћи.

О томе колико подијељено друштво погодује партократији и клијентизму, те какве међупартијске односе ствара, писали смо у нашим ранијим радовима: „Између национално-партијских блокова постоје центрифугалне тенденције. Они

су опозициони једни према другима. Са друге стране, унутар национално-партијских блокова постоје партије које се дијеле формално идеолошки, а најчешће само персонално, посебно када је ријеч о партијама које су настајале одласком неког од лидера из одређене странке и формирањем нове партије којој је приступио и дио чланова који су га слиједили. Политичке партије унутар национално-партијских блокова због дезидеологизације и заговарања мање или више исте или сличне политике, немају опозиционе већ конкурентске односе. Суштински је тиме избор просјечног бирача, условљеног национално-територијалним подјелама, ограничен на конкурентске партије унутар националних блокова. Једина опозиција су партије из другог националног блока. У условима постконфликтног друштва Босне и Херцеговине гласање за неку од њих из угла просјечног бирача акт је раван издаји националних интереса. Ова политика је производ рационалног страха произашлог као посљедица грађанског рата. Одсуство опозиције и постојање конкуренције унутар национално-партијских блокова је озбиљан проблем за демократију и развој другачијег политичког и друштвеног амбијента. Ово се огледа и у карактеру коалиција и односу релевантних партија према власти. Максимализација гласова и остваривање моћи унутар националних групација је примарна партијама у српском и хрватском национално-партијском блоку. У бошњачком блоку партија је највећа концентрација оних који заговарају грађански модел за Босну и Херцеговину јер то одговара интересима елите бошњачке нације која чини око половине укупног становништва Босне и Херцеговине. У грађанском моделу у којем не постоје национално-територијализо-

ване политичке аутономије и консолидацијски механизми заштите у политичком систему, бошњачка нација и њена елита могу да остваре апсолутну политичку и друштвену доминацију у Босни и Херцеговини. Због тога они више од других национално-партијских актера инсистирају на максимализацији гласова и изван своје националне територије. Међутим, политичко дјеловање и изборне кампање показују да је и њихов примарни фокус у оквирима већински бошњачких простора. Све веће и озбиљније досадашње предизборне коалиције у Босни и Херцеговини биле су унутар национално-партијских блокова. Предизборне и постизборне коалиције унутар национално-партијских блокова су углавном имале тангентну основу. Ријеч је о коалицијама гдје партије нису имале међусобно сукобљене приоритете. Таква је рецимо коалиција између Српске демократске странке и Партије демократског прогреса или између Савеза независних социјалдемократа и Социјалистичке партије унутар српског блока партија. Коалиције на државном нивоу су производ политичког система у којем је, у постојећим релацијама, немогуће направити позициону већину без укључивања релевантних партија из оба ентитета и све три нације. Те коалиције најчешће имају различите приоритете и чине их партије из опозиционо и центрифугално постављених национално-партијских блокова и због тога их можемо одредити као дивергентне. Честа појава на свим нивоима власти у Босни и Херцеговини су цеховске коалиције. Ријеч је о коалицијама које творе политичке партије са потпуно супротним идеолошким и програмским политикама са само једним циљем, а то је остваривање политичке моћи. Уз њу иду бројне друштвене

привилегије што нас уводи у тему о партократији и клијентизму у Босни и Херцеговини” (Simović, 2019: 247-249).

Истражујући партократију у Босни и Херцеговини Радомир Нешковић закључује: „Партијске елите настоје да изједначе своје интересе са националним интересима: Онај ко је против интереса елита, тај је и против интереса нације, остваривање интереса елита је уједно и остваривање интереса нације”. Изборни легитимитет није довољан владајућим елитама за стицање неограничене моћи. За неограничену моћ владајућим елитама је потребан национални легитимитет гдје се шеф партије успоставља као вођа нације. Са наведеним статусом шеф владајуће партије стиче неограничену моћ, јер се „он бори за интересе нације” и тумачи „шта су то интереси нације” у одређеном тренутку. Да би се постигао наведени статус неприкосновеног „националног вође” (Nešković, 2017: 351) Поред националних подјела, посебну погодност партократији у Босни и Херцеговини чини сиромаштво као посљедица ратова и транзицијских политика. Транзициони друштвени амбијент, „посебно уз присуство ‘жртава транзиције’, ствара нови вид незапослености, захтијевајући специфичне одговоре политике. Овај недостатак адекватног приступа додатно отежава стање на тржишту рада и отвара простор за развој клијентелистичких односа” (Gajić, 2020).

У том контексту Изудин Хасановић пише: „Значај улоге партија у намјештању сопствених кадрова и чланова је у толико већи ако се има у виду ефекат транзиционих губитака у Босни и Херцеговини. Вишак радне снаге и повећање незапослености као последица реструктурирања економије (приватизација) говоре о немогућности економског система да апсорбује

вишкове радне снаге. С обзиром на то да је један од главних проблема незапосленост (између 550 и 600 хиљада незапослених), а имајући у виду да је држава главни послодавац, партијама полази за руком да, када дођу на власт, запошљавају своју клијентелу. На тај начин се само гомила број запослених у јавном сектору. С обзиром на велики притисак на запошљавање, партије користе своје позиције у власти за пребукирање државних служби, као и у јавним предузећима, школама, здравству, услугама, администрацији. То подразумева дио плијена послје избора. Ситуирати партијске кадрове и промовисати интересе својих финијасера представља двије нове функције политичких партија. То су довољни разлози да партије узурпирају државне институције. Након избора партије које формирају владу „полажу“ право да загосподаре државом и да запосједну и присвоје јавно добро јавне службе. Олигарси и тајкуни, поникли у старом режиму, тајно подржавају и користе ове канале и механизме спреге бизниса и политике (новца и власти), финансирајући готово све партије. У Босни и Херцеговини партије на власти именују директоре и чланове управних одбора за велики број јавних предузећа у које размјесте, такођер велики број својих људи на мјеста директора предсједника и чланова управног одбора” (Hasanović, 2014: 142-143).

Међународне институције и други инострани актери интервенционистичким политикама у Босни и Херцеговини позиционирају се као један од свјесних или несвјесних (то истраживања тек треба да утврде) актера у успостављању партократско-клијентистичких односа. О овом феномену писали смо у нашим ранијим истраживањима: „Инострани интервенционизам у Босни и Херцеговини кулми-

нира у вријеме рјешавања ратне кризе у Дејтону, када се парафира Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини (21. 11. 1995). Овај споразум званично потписан у Паризу (14. 12. 1995) садржи војне и политичко-системске аспекте. Између осталих и Устав Босне и Херцеговине. Пошто је Споразум из Дејтона по карактеру међународни мировни споразум, парадоксално је да дефинише Устав једне суверене земље. Још је парадоксалније да тај Устав нису договориле политичке елите Босне и Херцеговине и да га није на референдуму потврдио њен суверени народ. Парадокс иду и корак даље у чињеници да овај Споразум дефинише институцију Канцеларије Високог представника за Босну и Херцеговину која надгледа спровођење Споразума. Надлежности високих представника су ширене крајем деведесетих година (Бонска овлашћења), па је ова институција добила мандате да делегитимише вољу суверених бирача. То потврђују смјене изабраних политичара у Босни и Херцеговини од стране високих представника (изабрани функционери ХДЗ, СДС и сл.). Оваква је политика хомогенизовала национално-партијску логику и блокове. А то је несумњиво био пут ка својеврсном народном легитимисању партократије” (Simović, Matić, 2022: 186).

У прилог тези о улози „страног фактора” у учвршћивању партократско-клијентистичких односа у Босни и Херцеговини иде чињеница да су високи представници, користећи Бонска овлашћења наметнули за партократију изразито погодан Изборни закон Босне и Херцеговине: „Са Сент Лагијевом формулом, изборним прагом од 3 процента, компензацијским мандатима, затвореним неблокираним листама (са великим бројем преференција), мандатом који припада посланику и другим

рјешењима овај закон је стимулисао појаву изразито фрагментираних парламената. Умјесто ефеката веће демократизације те су партије стварале нестабилне и „цеховске” коалиције развијајући партократско-клијентистичке односе кроз партијско запошљавање и сличне појаве. Тиме је и ова мјера иностраних актера била контрапродуктивна, а не одговарајућа за Босну и Херцеговину. Жеља за брзином политичких реформи доводила је до радикалних рјешења, умјесто до еволутивних, којима би овај простор постепено извршавао своју политичку и економску транзицију. ’Шок’ и брзопотезна конституционална ’терапија’ били су погубни по Босну и Херцеговину” (Simović, Matić, 2022).

Симбиоза домаћих партократизатора и иностраних неокOLONизатора заледила је демократску транзицију у Босни и Херцеговини оставивши је у стању агона политичких злоупотреба, корупције и друштвене апатије уништавајући тиме политику као један од најсмисленијих изума људске врсте.

ПРИМЈЕРИ ПАРТОКРАТИЈЕ И КЛИЈЕНТИЗМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Својевремено је Дитер Нолен дефинисао клијентизам као персонални однос између актера који карактерише „обострана корист од проведене размјене, по правилу, неједнаких ресурса и с тиме повезано постојање чињеничног односа овисности” (Nohlen, 2001: 140). На ову оцјену везујемо тезу Зорана Стојиљковића који истиче да клијентоване партије „обезбјеђују селективне, а не колективне интересе и погодности одабраним лојалним појединцима и ужим групама у виду патронажно обезбјеђених послова и преференцијалног третмана у расподели владиних уговора

и социјалних субвенција. Размаху клијентистичких односа и праксе размештања својих људи на све функције у посткомунистичким друштвима погодује постојање снажног парајавног сектора који није укинут приватизацијом” (Stojiljković, 2006: 54). Ноленово и Стојиљковићево тумачење уводи нас у примјере који потврђују теоријске закључке двојице признатих научника.

Системска корупција, коју Владимир Гоати одређује као „широк спектар преступа и незаконитих аката које почине политичке вође пре, током и након вршења функције” (Goati, 2008: 237), учинила је Босну и Херцеговину једном од најсиромашнијих и најбезнадежнијих држава Европе. У том контексту Ђорђе Вуковић пише: „Корупција у БиХ ’поједе’ преко 750 милиона евра годишње. Посебан нагласак је на постојању „коруптивног менталитета”. Истраживања су показала да је 27 одсто грађана БиХ било у ситуацији да даје мито неком од јавних службеника. Коментаришући извјештај ОСЦЕ о стању правосудног реаговања на корупцију у периоду од 2017. до 2019. године, судија и бивши председник Високог судског и тужилачког вијећа БиХ Бранко Перић истакао је да тај извјештај представља очигледан доказ како је системска корупција ушла у правосуђе, потпуно га онеспособила да се бави борбом против корупције и оптеретила га међусобним политичко-правосудним обрачунима” (Vuković, 2019: 25).

Примјери корупције у правосуђу су бројни. О томе је писано и у извјештајима америчког Стејт департмента, гдје се издвајају следећи закључци: „БиХ има преоптерећен судски систем. Често је потребно много година да се случај доведе до суђења, након чега су могуће вишеструке жалбе. Корупција је ендемска појава у

правосудном систему. Политичке странке и личности организираног криминала понекад су утјецале на правосуђе и на државном и на ентитетском нивоу у политички осјетљивим предметима, посебно онима који се односе на корупцију. Веома често, компаније у власништву државе и друге владине институције имају повољан третман у судским поступцима. Власти су понекад пропустиле да изврше судске одлуке. Као резултат тога, спровођење уговора и рјешавање спорова кроз национални правни систем остаје тешко. Привредни предмети са предметом за које судије немају искуства у пресуђивању, као што су права интелектуалне својине, често остају неријешени на дужи временски период. Већина судија има мало или нимало детаљног знања о рјешавању међународних привредних спорова и захтијевају обуку о примјењивим међународним уговорима и законима” (State Department o korupciji u BiH: Političke stranke i ličnosti organiziranog kriminala utiču na pravosuđe i na državnom i na entitetskom nivou, 2024).

Новинарска истраживања најчешћи су извор сазнања о корупцији у Босни и Херцеговини. На примјер, сарајевски „Фокус” писао је својевремено о коруптивним радњама у социјалним установама Сарајевског кантона: „Уред за борбу против корупције КС под лупу ставио уговоре директора пет социјалних установа и установио незаконитости, директори тврде да овај уред за то нема надлежности. Према информацијама које је fokus.ba добио у Уреду за борбу против корупције и управљање квалитетом Кантона Сарајево, у неколико јавних установа откривена је системска корупција у виду склапања незаконитих уговора. Овај уред, како нам је потврђено, открио је низ коруптивних елемената у социјалним установама и то

приликом склапања уговора с директорима социјалних установа. Како нам је из овог уреда одговорено на основу Закона о слободи приступа информацијама, након детаљног прегледа и анализе документације утврђено је да су директорима ЈУ Кантонални центар за социјални рад, КЈУ Дом за дјецу без родитељског старања, КЈУ Дом за социјално здравствено збрињавање особа с инвалидитетом и других особа, КЈУ Одгојни центар и КЈУ Породично савјетовалиште супротно Уредби Владе Кантона и појединим одредбама Закона о раду, уговорима о раду осигурана радна мјеста у овим установама, у случају да буду смијењени или оду с ове позиције. Тако им оспорене одредбе уговора, казали су нам у Уреду, осигуравају не само радно мјесто у истој установи без конкурса или било каквих процедура већ и неке друге погодности које не сљедују директоре као што су отказни рок и право на отпремнину” (Korupcija u vrhu socijalnih ustanova KS: Gdje prestaju prava?, 2020).

У Мостару новинари „Моје Херцеговине” истраживали су елементе корупције у управљачкој структури Свеучилишне клиничке болнице и клијентистичке односе који су појединцима обезбиједили милионску добит. Резултати њиховог истраживања показују немоћ правне државе и партократизованог друштва. Због тога, у посљедњим пасусима истраживачког текста, новинари „Моје Херцеговине” закључку: „Сукоб интереса у јавним институцијама попут Свеучилишне клиничке болнице Мостар нема ко да казни. Агенција за превенцију корупције БиХ нема надлежност утврђивања сукоба интереса на нижим нивоима, а таква тијела на нижим нивоима не постоје. Већ десетак година трају припреме за усвајање закона о сукобу интереса на нивоу Федера-

ције БиХ и не постоји тијело које би у случају јасног сукоба интереса и погодовању добављачима у јавним набавкама евенуално изрицало казне” (Ante i prijatelji: Direktor Mostarske bolnice nastavlja po starom, jasan sukob interesa nema ko da procesuirati, 2023).

Анализирајући партијска именовања на битне функције, њихову проблема-тичност и штету коју праве по цјелокупан систем, истраживања из Републике Српске можемо сажети кроз издвојени новинарски коментар: „Нису сви који су именовани на основу књижице неспособни. Али без обзира на способност не би били именовани да нису чланови владајућих странака. То је нешто што траје двије деценије и што ће на крају Српској доћи главе. Већ су видљиви резултати страначког запошљавања, јер смо изгубили стручњаке у различитим областима, странке су развалиле образовање, здравство... Тако да ништа више није за чуђење. Нормални којима је све ово ненормално су очигледно мањина у овом друштву. Како сијемо, тако ћемо за десетак година и убирати плодове. Мада их већ убиремо” (Корупција prilikom запошljavanja: Nije važna adresa, važna je samo knjižica, 2022).

Посебан вид корупције и малтретирања женске популације у Босни и Херцеговини, примарно оних без запослења, огледа се преко „сексуалне изнуде” током запошљавања или самог процеса рада. Проведена истраживања показују да су жртве сексуалне изнуде „најчешће рањиве категорије, обично у подређеном положају, а починиоци су особе којима је повјерена власт, моћ, надређеност, ауторитет у одлучивању. Као разлози за тражење сексуалне услуге наведени су унапређење на послу (16,3 одсто), запослење (15 одсто), полагање испита (8,5 одсто), остваривање

радних права (пет одсто)” (Pisarević, 2024). У земљи са израженом незапосленошћу друштвене девијације и угњетавање рањивих група, какве су жене, постају редовна појава. И слична истраживања потврђују да „незапосленост, поред тога што реме-ти економске циљеве, генерише и озбиљне социјалне последице попут сиромаштва и друштвене искључености, стварајући повољан терен за клијентелизам” (Гајић, 2020).

Највише се у јавном простору очекивало од интелектуалне елите да се супротстави корупцији, девастацији институција и неморалу. Међутим, партијске елите су у партократском походу уништавања аутономије и отпора међу првима нападе и умногоме онеспособиле школске и научне институције, деградирајући слободоумне интелектуалце, с једне, а истовремено фаворизујући оне склоне подаништву и клијентистичком додворавању партијским центрима моћи, с друге стране. У анализи странпутица транзицијских година, партократизације друштва и насталих посљедица Ђорђе Вуковић истиче: „Установе од највећег националног значаја узурпирани су и унижене партијским кадровашем, понижене политичком расподелом плијена. Због тога што нису хтјели или нису могли то да спријече или зауставе, први су се на удару нашли интелектуалци. На њих је свакоме најлакше да баца камен. Они не узвраћају. Као израз паланачке биједе, сирови антиинтелектуализам данас потпуно доминира у свакодневним говорима популиста и злурадом блебетању свјетине. Малограђанска, простачка и јалијашка подозривост према интелектуалцима видљива је са свих страна, одозго и одоздо. Примитивно саботерство, рекао би Црњански. Када је у јавном животу нестало повјерење,

постојаност, идеализам, досљедност, када су појмови част, достојанство, гријех и стид готово избачени из употребе, политичке страсти и лични интереси постали су једини покретачи људског дјеловања, на видјело су дошли подаништво, понизност, сервилност, а народна маса се силно политизовала. И она је пожељела главе интелектуалаца на пању. Поготово оних који би бритком критиком проговорили о примитивизму и екстремизму у свом народу” (Vuković, 2024: 42).

Посебно је у јавном простору оставио трага, али без очекиваних санкција, случај покушаја партијског запошљавања и уцјена професорице разредне наставе Наде Васиљевић у бањалучкој основној школи „Бранко Радичевић”. Поменути професорица разредне наставе дала је низ информација о тадашњој министарки, њеној савјетници, директору школе и њиховој партији, па их преносимо у већој мјери: „Питала сам директора које су моје могућности и обавезе да останем на том радном мјесту ако се деси да учитељица коју мијењам да отказ. Занимало ме да ли остварујем право на то радно мјесто, на којем ће бити расписан конкурс на неодређено вријеме, јер ће оно постати упражњено. Сматрала сам да имам одређена права и да заслужујем прилику да конкуришем на то радно мјесто, јер се 2018. године није знало да ће исто бити упражњено. Директор ме је посавјетовао да се што прије учланам у странку Уједињена Српска, ако желим да ми се на било који начин помогне”, рекла је Васиљевићева и додала да је послушала савјет директора. Недуго потом, како тврди, позвана је у просторије странке на разговор код предсједнице Републичког одбора за образовање и културу Уједињене Српске и тренутне савјетнице министра просвјете

и културе, Енее Хотић. „На разговору смо се представили, а Хотићева нам је рекла да разумије наше проблеме и да ће наћи начин да нам помогне да ријешимо своје статусе, али да се и ми морамо потрудити у прикупљању „сигурних” гласова, јер нам у сусрет иду локални избори. Речено нам је да се морамо потрудити јер ћемо на основу прикупљених гласова бити ’рангирани’, а од стране министрице просвјете и културе и ’награђени’” (Blagić, 2020).

Према истраживању Transparency International-а индекс перцепције корупције за 2023. годину „сврстао је БиХ на 108. мјесто од 180 земаља, што је чини најниже рангираном земљом у Европи (уз изузетак Русије и Турске). Према ТИ, релевантним институцијама недостаје воља да се активно боре против корупције; агенције за провођење закона и правосудје нису ефикасни у процесуирању случајева корупције и видљиво су изложени политичким притисцима или под директном контролом политичара и њихових покровитељских мрежа; а тужиоци се жале да грађани углавном не пријављују случајеве корупције и не желе да свједоче у тим случајевима. Неки новинари који објављују истраживачке приче о корупцији и групе цивилног друштва које се баве борбом против корупције суочили су се са притисцима и пријетњама, а Влада ограничава приступ информацијама о текућим случајевима корупције и неправилном коришћењу јавних средстава” (State Department o korupciji u BiH: Politичке странке i ličnosti organiziranog kriminala utiču na pravosuđe i na državnom i na entitetskom nivou, 2024).

Партократија и клијентизам у Босни и Херцеговини онемогућавају завршетак њене демократске транзиције, а тиме и изградњу стабилних и функционал-

них институција. Томе погодује радикална плуралност Босне и Херцеговине, центрифугализован партијски систем и октроисана уставност, а посебно дјеловање иностраних актера који наносе немјерљиву штету, примарно наметнутим одлукама и законима какав је изборни. Године тоталитарног наслеђа одржавају ментални склоп партијске покорности и клијентистичке логике, што је мирођијски додатак већ наведеној „партократско-клијентистичкој чорби”. С таквом атмосфером и праксом Босна и Херцеговина је демократски упитна, економски неодржива и друштвено ризична, што показују примјери из нашег рада.

REFERENCE

- Ante i prijatelji: Direktor Mostarske bolnice nastavlja po starom, jasan sukob interesa nema ko da procesuirati (2023). Preuzeto 05. 10. 2024. sa Ante i prijatelji: Direktor Mostarske bolnice nastavlja po starom, jasan sukob interesa nema ko da procesuirati - Moja Hercegovina
- Blagić, S. (2020). Ujedinjeno ucjenjivačko zapošljavanje učiteljica?!. Preuzeto 05. 10. 2024. sa Ujedinjeno ucjenjivačko zapošljavanje učiteljica?! - Moja Hercegovina
- Diverže, M. (1966). Uvod u politiku. Beograd: Savremena administracija.
- Dušanić, J. (2020). Bečarska ekonomija i Vašingtonski konsenzus. Beograd: IP „Filip Višnjić”.
- Gajić, D. (2020). Nezaposlenost i politika zapošljavanja u Republici Srpskoj (Doktorska disertacija). Banja Luka: Univerzitet u Banjaluci, Fakultet političkih nauka.
- Goati, V. (2008). Političke partije i partijski sistemi. Podgorica: Fakultet političkih nauka Univerziteta Crne Gore.
- Hajneman, A. R. (2004). Uvod u političke nauke. Podgorica: CID.
- Hasanović, I. (2014). Bosna i Hercegovina između partokratije i demokratije u: Zbornik radova s međunarodne naučne konferencije „Javni i privatni aspekti nužnih pravnih reformi u BiH: Koliko daleko možemo ići?”. Tuzla: Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, Centar za društvena istraživanja Internacionalnog Burč univerziteta.
- Hodžić, K., Osmanbegović, E. (2014). Uvod u političku ekonomiju korupcije u urušenim tranzicijskim društvima u: Zbornik radova s međunarodne naučne konferencije „Javni i privatni aspekti nužnih pravnih reformi u BiH: Koliko daleko možemo ići?” Tuzla: Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, Centar za društvena istraživanja Internacionalnog Burč univerziteta.
- Ibraimllari, S. (2017). Partocracy or Democracy: A Popperian Perspective of Democracy in Albania in: European Journal of Multidisciplinary Studies. European Center for Science Education and Research
- Korupcija prilikom zapošljavanja: Nije važna adresa, važna je samo knjižica (2022). Preuzeto 05. 10. 2024. sa Korupcija prilikom zapošljavanja: Nije važna adresa, važna je samo knjižica - Capital.ba - Informacija je capital
- Korupcija u vrhu socijalnih ustanova KS: Gdje prestaju prava? (2020). Preuzeto 05. 10. 2024. sa Korupcija u vrhu socijalnih ustanova KS: Gdje prestaju prava? (fokus.ba)

- Lipset, M. S., Lejkin, M. Dž. (2006). *Demokratski vek*. Beograd: Alexandria Press.
- Nešković, R. (2017). *Nedovršena država: politički sistem Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Fridrcih-Ebert-Stiftung.
- Nohlen, D. (2001). *Politološki rječnik*. Osijek, Zagreb, Split: Pan Libar.
- Pavlović, V. (2006). *Civilno društvo i demokratija: drugo izmenjeno izdanje*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pisarević, A. (2024). *Korupcija nije samo novac, već i seks*. Preuzeto 05. 10. 2024. sa *Korupcija nije samo novac, već i seks - eTrafika*
- Simović, V. (2019). *Narod, partije i demokratija u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci.
- Simović, V., Matić, F. (2022). *Partokratija i sindikati u savremenoj Bosni i Hercegovini*. Zagreb: DUIREX.
- State Department o korupciji u BiH: Političke stranke i ličnosti organiziranog kriminala utiču na pravosuđe i na državnom i na entitetskom nivou (2024). Preuzeto 16. 09. 2024 sa State Department o korupciji u BiH: Političke stranke i ličnosti organiziranog kriminala utiču na pravosuđe i na državnom i na entitetskom nivou - Antikorupcija
- Stojiljković, Z. (2006). *Partijski sistem Srbije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Vasić, R. (2014). *Politička stranka permanentne izborne aktivnosti*. Banja Luka: Besjeda.
- Vuković, Đ. (2019). *Društvo u sumraku: ogledi iz političke kulture*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.
- Vuković, Đ. (2024). *Srpska inteligencija između podaništva i otpadništva*. Banja Luka: Besjeda.
- Zuković, Lj. (1996). *Srpska je rođena*. Srpsko Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika i nastavnih sredstava.
- Ekmečić, Milorad (2007). *Dugo kretanje između klanja i oranja: istorija Srba u novom veku*. Beograd: Zavod za udžbenike.

PARTOCRACY AND CLIENTILISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Key words

*Partocracy; clientelism;
corruption; Bosnia
and Herzegovina*

Authors

*Dr. Vlade Simović is an
Associate Professor at the
Faculty of Political Sciences,
University of Banja Luka.*

*Dr. Draško Gajić is an
Assistant Professor at the
Faculty of Political Sciences,
University of Banja Luka.*

Correspondence

*vlade.simovic@fpn.unibl.org
drasko.gajic@fpn.unibl.org*

Fields

*Political Theory
Social Policy*

DOI

10.5937/politeia0-54192

Paper received on

17.10.2024.

Paper accepted for publishing on

11.12.2024

Summary

Political parties in a large number of countries of the world, from being democratizers, have over time become oligarchically organized groups that subordinate institutions to themselves and the interests of their leaders, devaluing the democracy for which they declaratively advocate. This phenomenon is expressed in transitional states whose civil societies and economies have not reached a development level sufficient to resist the partocratization of institutions and the clientelistic relationship of political subjects and citizens. Such is Bosnia and Herzegovina, which, within the framework of the phenomenon of partocracy, as the subject of research in this paper, we analyze in the form of a case study. The specificity of Bosnia and Herzegovina is that its nationally conditioned party segmentation further strengthens the power of party oligarchies whose leaders also act as national leaders. With the mortgage of war, war profiteering, poorly implemented privatization, the Daytonian constitutionalism destroyed and devastated communities, partocracy and clientelism in Bosnia and Herzegovina have become a systemic phenomenon and an everyday occurrence. They are one of the main factors of its dysfunctionality and underdevelopment, which is reflected in the work of public institutions, the definition of development and social policies.